

Pod redakcją
Marka Kalbarczyka

Wolność nie przychodzi sama

Wydawnictwo Trzecie Oko

Warszawa 2022

Redaktor wydania:

Marek Kalbarczyk

Adaptacja na brajla:

Paulina Konys

Skład: Janusz Mirowski

Współpracownicy:

Anna Koperska,

Aleksander Kozubowski,

Natalia Szrejter,

Mariusz Kaszyński,

Katarzyna Piątkowska,

Zuzanna Pazdro,

Łukasz Bryczyński,

Magdalena Śliwka

ISBN: 978-83-63028-62-6

Wydawnictwo Trzecie Oko

Modlińska 246 C

03-152 Warszawa

Tel: +48 22 51 010 99

e-mail: redakcja@

wydawnictwotrzecieoko.pl

www.wydawnictwotrzecieoko.pl

Fundacja Szansa – Jesteśmy Razem

(Fundacja Szansa dla Niewidomych)

www.szansadlaniewidomych.org

Daj szansę niewidomym! Twój 1% pozwoli pokazać im to, czego nie mogą zobaczyć
nr konta:

22124010821111000005141795

KRS: 0000260011

Druk i oprawa

Altix Sp. z o. o.

Dofinansowano ze środków Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach programu „Patriotyzm Jutra”.

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

MUZEUM HISTORII POLSKI

PA
TRIO
TYZM
JUTRA

Krótkie wprowadzenie

„Wolność nie przychodzi sama” to tytuł nieprzypadkowy. Czy ktokolwiek może się czuć wolny, kiedy w większym niż akceptowalny stopniu zależy od innych? Niestety tego rodzaju sytuacja jest częstym zjawiskiem. Poczucie braku wolności tak samo dotyczy prywatnego życia ludzi, jak i instytucji, narodów czy państw. Może tak się czuć dziecko w rodzinie, małżonek w małżeństwie, ludzie starsi, kiedy już sobie nie radzą, jak firma na trudnym rynku czy organizacja, wreszcie przedstawiciele władz instytucji czy państw, kiedy są zmuszeni podlegać nakazom płynącym z zewnątrz. Wolność nie przychodzi sama w każdej z tych społecznych konfiguracji i wymaga pracy,

argumentów, również walki o swoje prawa i suwerenność.

Tak się złożyło, że Polacy oraz narody z nimi związane w I czy II Rzeczypospolitej i struktury państwowe przez nas wybierane traciły wolność w różnych okresach historycznych. Nasz naród doświadczył zniewolenia i był zmuszony doświadczyć co to jest walka o wolność.

Utrata niepodległości oraz brak wolności powtarzały się w naszym przypadku wielokrotnie. Trzy rozbiory z wieku XVIII są najlepszym tego przykładem, a zdarzyło się to ani po raz pierwszy, ani po raz ostatni. Jak bowiem inaczej określić wydarzenia z roku 1939, kiedy to we wrześniu 1 oraz 17 napadły na nas te same ościenne mocarstwa co w wieku XVIII. Może także wydarzenia roku

1944 i 1945 należy tak zakwalifikować? Cóż bowiem innego stało się wtedy, gdy armia i służby radzieckie nie tyle wyzwalały nasz kraj, co go anektowały, zastępując armię i służby niemieckie? Wolność odzyskaliśmy po wielu latach w 1989 r., kiedy to 4 czerwca odbyły się pierwsze autentyczne wybory, chociaż jeszcze nie w pełni wolne.

Historia tracenia i odzyskiwania niepodległości w przypadku Polski, pierwszej czy drugiej Rzeczypospolitej jest niestety bogata. O szwedzkim potopie mówi się, że był pierwszym rozbiorem. W roku 1655 cały kraj został zalany obcymi wojskami i zapewne nie jeden sądził, że już się nam nie uda wyzwolić. Rzeczpospolita miała w tamtym czasie wielu wrogów – nie

tylko Szwedzi z królem
Karolem Gustawem, skłóceniu
dynastycznie z Janem
Kazimierzem. Nie można
zapomnieć o najbardziej
agresywnych Moskalach i
Siedmiogrodzianach. Jednak
się udało. Nasi przodkowie
walczyli o wolność biorąc
przykład z bohaterstwa
Częstochowy. Okazało się,
że nawet w tak trudnej sytu-
acji naród potrafi wznieść
się na wyżyny i wypędził
najeźdźców. A wcześniej?

W wiekach poprzednich nie
zdarzyło się co prawda, że
całe królestwo wpadło w obce
ręce, jednak wolność traciły
poszczególne jego dzielnice.
Zagarniali je Niemcy,
Prusacy, Krzyżacy,
Tatarzy, Turcy, zbuntowani
Kozacy. Miał pecha kto żył
na terenach objętych pożogą.
Za każdym razem musieliśmy

odzyskiwać teren, a odbywało się to wielkim kosztem. Nie zawsze się to udawało. Na szczęście, po okresach niewoli i upadku wracaliśmy do wolności i równowagi.

Wydarzeniom historycznym, zarówno klęskom, jak i zwycięstwom towarzyszyła odwaga i pomysłowość naszych przodków. To nie przypadek jak się udawało wznosić na coraz wyższy poziom kulturowy i cywilizacyjny. Odbywało się to wbrew wszelkim trudnościom. Mamy liczne tego dowody. Są obecne do tej pory – zabytki architektoniczne i dzieła sztuki. Fundacja Szansa dla Niewidomych pragnie przedstawić chociaż kilkanaście z nich. W innych publikacjach przedstawiamy kolejne, w niniejszym opracowaniu 15 wybranych. Są wyjątkowe. Można dyskutować czy wybór jest

właściwy, jednak gdyby podjąć się takiej dyskusji, byłoby to bezcelowe. Można było bowiem wskazać te czy inne obrazy, a każde ważne dla naszej tożsamości i dążenia do wolności. Nie przychodzi sama, bo inni na nią czyhają. Aby ją obronić, czasem należy walczyć na placu boju, kiedy indziej pracować i tworzyć. Wybraliśmy więc 15 dzieł-symboli, które są powszechnie znane, tyle że niekoniecznie osobom niewidzącym. Jak łatwo się domyślić, niewidomi nie widzą rzeczy tak łatwo dostrzegalnych. Osoby pełnosprawne przechodzą obok zabytków i czasem nawet nie doceniają ich istnienia. Są bo są, tymczasem mają wielką wartość dla każdego z nas. Niewidomi przechodzący obok nie mogą ich zobaczyć, ważne jest zatem

przedstawienie ich w formie tyflograficznej. To stosunkowo niedroga metoda prezentacji. Jako niewidomi cieszymy się, kiedy obok zabytku pojawi się trójwymiarowa makietka z brązu, która dokładnie pokazuje obiekt. Nasze ryciny są uboższą formą, ale spełniają swoje zadanie. Zapraszamy więc do lektury i dotykowego oglądania.

Wybraliśmy obiekty związane z historią ostatnich wieków, zwłaszcza XX. Oto spis zamieszczonych tu rycin. Mamy nadzieję, że spodobają się one Państwu co do techniki ich wykonania oraz ze względu na wybór tematyki.

1. Plan Starego Miasta w Warszawie
2. Pomnik Syrenki Warszawskiej

3. Arsenał Królewski
w Warszawie
4. Pomnik Bohaterów
Warszawy
5. Pomnik Bohaterów
Getta
6. Pomnik Małego
Powstańca
7. Pomnik Powstania
Warszawskiego
8. Pomnik Księcia
Józefa Poniatowskiego
9. Znak Polski
Walczącej na Kopcu
Powstania Warszawskiego
10. Grób Nieznanego
Żołnierza
11. Pomnik Lotnika
w Warszawie
12. Zamek Królewski
w Warszawie
13. Pomnik – Mauzoleum
poległych w bitwie
pod Ostrołęką 1831 r.
14. Pomnik Bitwy
pod Mławą

15. Budynek Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku

Nieco więcej o historii

Historia Polski udowadnia, że niepodległość nie przychodzi sama i nie jest dana raz na zawsze, lecz trzeba ją pielęgnować i o nią zabiegać. Jeżeli przyjrzymy się z jakimi wyzwaniem musiały zmierzyć się przeszłe pokolenia, zobaczymy, że wolność nigdy nie była czymś oczywistym, lecz trzeba było o nią zawalczyć.

Wiek XVII zapisał się w historii Polski jako okres największych sukcesów militarnych, do których niewątpliwie należy zaliczyć zwycięstwo Jana Chodkiewicza z wojskami szwedzkimi pod Kircholmem w 1605 r.,

Stanisława Żółkiewskiego przeciw Rosji w słynnej bitwie pod Kłuszynem w 1610 r. czy Wiktorię Wiedeńską króla Jana III Sobieskiego w 1683 r. W latach trzydziestych XVII w. Polska osiągnęła największy w swoich dziejach zasięg terytorialny, liczący blisko milion kilometrów kwadratowych.

Niestety był to okres bardzo niespokojny, w jego trakcie Rzeczpospolitą Obojga Narodów ogarnęły liczne wojny. Państwo borykało się również z poważnymi problemami wewnętrznymi, jakim były powstania kozackie oraz konfederacje i rokosze.

Wyniszczające kraj wojny doprowadziły do ogromnych strat demograficznych, klęsk głodu, epidemii, potężnych zniszczeń materialnych, utraty zwierzchnictwa nad

rozległym terytorium. Największe zniszczenia nastąpiły w wyniku potopu szwedzkiego. Wówczas Rzeczypospolita utraciła do 40% populacji oraz ponad 50% całego majątku. W XVII w. osłabiła się pozycja Polski na arenie międzynarodowej.

Wiek XVIII okazał się jeszcze większym wyzwaniem. W latach 1700-1721 na terytorium Polski toczyła się wojna północna. Konflikt pomiędzy Danią, Rosją, Saksonią, Prusami a Szwecją pogrążył państwo w jeszcze większym kryzysie.

W drugiej połowie XVIII w. Rzeczpospolita Obojga Narodów mierzyła się z poważnymi problemami (ustrojowym i gospodarczym). Podzielono się na obóz reformatorski, który usiłował

wprowadzać reformy i ratować sytuację państwa oraz obóz konserwatywny, który próbował zachować wolność szlachecką. Słabość Rzeczypospolitej wykorzystali monarchowie państw ościennych, zawierając porozumienie, które miało przypieczętować jej przyszły los. Układ doprowadził w 1772 r. do pierwszego rozbioru terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów między Rosją, Prusy i Austrię.

W dniu 3 maja 1791 r. Sejm Wielki uchwalił pierwszą europejską konstytucję dającą nadzieję na wzmocnienie Rzeczypospolitej. Jednakże przełomowe reformy oraz zmiana ustroju państwa doprowadziły do wojny z chęcią otrzymać status quo Rosją.

Oslabiona Rzeczypospolita nie była w stanie obronić swojej racji stanu. W wyniku

zwycięstwa Rosji doszło do przywrócenia dawnego porządku, a w 1793 r. do drugiego rozbioru Rzeczypospolitej z udziałem Rosji i Prus. W odpowiedzi na ponowny podział terytorium państwa 2 marca 1794 r. wybuchło Powstanie Kościuszkowskie, które przeszło do historii jako pierwsze powstanie narodowe. Mimo początkowych sukcesów insurrekcja upadła w listopadzie 1794 r., a w 1795 r. Rosja, Prusy oraz Austria dokonały trzeciego rozbioru Rzeczypospolitej Obojga Narodów, w wyniku którego Polska została wymazana na 123 lata z mapy Europy. Jednakże jej mieszkańcy nie pogodzili się z utratą niepodległości. W trakcie trwających ponad wiek zaborów naród polski wielokrotnie organizował się w walce

o samostanowienie. Zbrojna walka o niepodległość, narodziny świadomości narodowej, pielęgnowanie rodzimego języka i kultury jednoczyły znajdujących się pod zaborami Polaków. Ruchy niepodległościowe były wyrazem niezłomnego ducha narodu polskiego i zapisały się na trwałe w jego historii.

Polacy na drodze ku niepodległości stanęli już w 1797 r., ścierając się u boku napoleońskiej Francji. Właśnie w tym roku Józef Wybicki napisał Mazurek Dąbrowskiego – pieśń, która w przyszłości stanie się hymnem Polski.

Dzięki sojuszowi z Francją oraz sukcesom militarnym z udziałem polskich legionistów w 1807 r. powstało Księstwo Warszawskie. Polakom udało się wówczas

wywalczyć namiastkę utraconej ojczyzny. Jednak porażka Napoleona pod Waterloo w 1815 r. przekreśliła przyszłość Księstwa.

Zgodnie z postanowieniami Kongresu Wiedeńskiego utworzono Królestwo Kongresowe, które zostało połączone z Rosją unią realno-personalną. Postanowienia uchwalonej w 1815 r. Konstytucji Królestwa nie były przestrzegane przez władców Cesarstwa Rosyjskiego. Już w 1819 r. doszło do zniesienia wolności prasy i wprowadzenia cenzury. W latach trzydziestych XIX w. zawieszono wolność zgromadzeń, rozpoczęły się prześladowania członków towarzystw filomatów i filaretów oraz organizacji patriotycznych. Po ich likwidacji wzmożyły się prześladowania polskich

organizacji niepodległościowych. W 1827 r. aresztowano członków tajnego Towarzystwa Patriotycznego, dążących do odbudowy Polski w granicach z 1772 r., na drodze walki zbrojnej.

Notoryczne łamanie przez cara Mikołaja I konstytucji Królestwa oraz praw jej obywateli doprowadziło do wybuchu powstania listopadowego w nocy z 29 na 30 listopada 1830 r. Po początkowych sukcesach zbrojnych zryw niepodległościowy przeciw Rosji zakończył się porażką.

W konsekwencji zniesiono Konstytucję, zastępując ją Statutem Organicznym oraz zlikwidowano Sejm i polską armię.

Represje nie przeszkodziły w tworzeniu się polskich organizacji spiskowych. Związki tworzyły się między innymi

na Uniwersytecie Kijowskim oraz w Petersburgu. Konspiracyjne koła studentów tworzyły się w Warszawie, w Akademii Medyko-Chirurgicznej oraz Szkole Sztuk Pięknych. Od 1859 r. rozpoczęły się przygotowania do wybuchu powstania.

Od 1859 r. demonstracje patriotyczne nasiliły się. Wobec wystąpień i manifestacji ludności Warszawy zaczęto stosować surowsze represje. W lutym 1861 r. na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie od salwy rosyjskiej padło pięciu manifestantów. Pogrzeb poległych demonstrantów przeistoczył się ogromną patriotyczną manifestacją, której echa odbiły się szeroko w całym Królestwie. W kwietniu 1861 r. na Placu Zamkowym w Warszawie podczas wystąpień

publicznych doszło do ponownego użycia broni palnej przeciwko bezbronnemu tłumowi. Jednakże tym razem w wyniku salw zginęło 100 osób, a kilkaset zostało rannych. Jednak w dalszym ciągu fala demonstracji patriotycznych nasilała się. Manifestacje organizowano w wielu miejscowościach Królestwa oraz Litwy i Rusi.

Władze rosyjskie zdecydowały się na zbrojną rozprawę z narastającym ruchem niepodległościowym. W połowie stycznia 1863 r. zarządzono pobór do wojska rosyjskiego. Przygotowano imienne listy, obejmujące osoby, podejrzane o przynależność do organizacji patriotycznych. Ogłoszenie przez władze carskie branki do wojska przyspieszyło wybuch kolejnego powstania narodowego, które rozpoczęło

się w nocy z 22 na 23 stycznia 1863 r. Powstanie Styczniowe objęło swoim zasięgiem całe Królestwo Polskie oraz znaczną część Litwy i Wołynia. Jednakże wobec ogromnej przewagi Rosjan zakończyło się porażką oraz ponowną pacyfikacją kraju.

W odpowiedzi nasilała się rusyfikacja społeczeństwa polskiego, czyli proces przymusowego przyswajania kultury i języka rosyjskiego, a także wyroki skazujące na śmierć i wieloletnie zesłania. Polacy nie porzucili jednak nadziei o odzyskaniu niepodległości, uznając, że drogą do suwerenności może być również pielęgnacja polskiej kultury, tradycji nauki i języka.

Na terenie Galicji, leżącej w granicach bardziej liberalnego cesarstwa

Austriacko-Węgierskiego, Polacy organizowali się w stowarzyszeniach oraz wstępowali do nowo powstających partii politycznych.

Przełom dla sprawy polskiej przyniósł wybuch I wojny światowej. Wielka Wojna rozpoczęła się w sierpniu 1914 r., wraz z atakiem Austro-Węgier na Serbię. W rezultacie Niemcy wypowiedziały wojnę Rosji oraz Francji, a Wielka Brytania przystąpiła do wojny przeciw Niemcom. W ciągu następnych dni Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Rosji, Serbia Niemcom, Czarnogóra monarchii austriacko-węgierskiej i państwu niemieckiemu. Wreszcie Francja i Wielka Brytania wypowiedziały wojnę Austro-Węgrom. Wraz z dołączaniem kolejnych państw rozpoczynający się konflikt

szybko utracił charakter europejski przeradzając się w wojnę światową, a toczące wojnę państwa zaborcze znalazły się w przeciwstawnych obozach polityczno-militarnych.

Już w październiku 1914 r. na obszarze Galicji powstał Naczelny Komitet Narodowy. Zasiadający w NKN działacze reprezentujący różne kierunki polityczne planowali – po przyłączeniu do monarchii ziem zaboru rosyjskiego – utworzenie państwa trójczłonowego austriacko-węgiersko-polskiego.

Jeszcze w 1915 r. państwom zaborczym wydawało się, że prowadzenie wojny nie będzie wymagało podjęcia konkretnych zobowiązań na rzecz Polaków, którzy zmuszeni byli do walki po przeciwnych

stronach frontu. Wyjątkiem były Legiony Polskie u boku armii austriacko-węgierskiej, które już w 1915 r. składały się z trzech brygad.

Po dwóch latach prowadzenie działań wojennych sprawiało państwowym centralnym coraz więcej problemów. Na żadnym froncie nie udało się im uzyskać decydującego rozstrzygnięcia. Zdawano sobie sprawę, że mobilizacja dodatkowych żołnierzy z ziem polskich mogłaby mieć decydujący wpływ na dalszy przebieg działań wojennych.

Rozmowy niemiecko-austriackie w sprawie polskiej rozpoczęły się z inicjatywy niemieckiej w lipcu 1916 r. Pozycja monarchii Austriacko-Węgierskiej w rokowaniach była jednak dużo słabsza. Ostatnie dwa lata wojny nadwyreżyły znacznie

jej militarną samodzielność od Niemiec. Strona niemiecka usiłowała zrealizować plan utworzenia państwa polskiego z ziem zaboru rosyjskiego, ale związanego z Rzeszą. Co więcej, zależało jej na zniesieniu obecnego podziału na dwie strefy okupacyjne.

Austria nie mogła przystać na takie rozwiązanie, ponieważ w znacznym stopniu utraciłaby wpływ na rozwój wypadków w sprawie polskiej.

Stanowczo protestowała wobec ewentualnego przyłączeniu Galicji do ziem Królestwa.

Ostatecznie 11 i 12 sierpnia na konferencji w Wiedniu postanowiono, że proklamowane samodzielne królestwo polskie będzie terytorialnie ograniczone do ziem zaboru rosyjskiego, przy zachowaniu na czas wojny podziału na dwie okupacje.

Wydanie proklamacji w sprawie polskiej nastąpiło 5 listopada 1916 r. Akt ten w dużej mierze przyczynił się do umiędzynarodowienia kwestii polskiej oraz nadania jej nowego znaczenia, ponieważ wkrótce po wydaniu proklamacji cesarzy również państwa Ententy wydały oświadczenia.

Rząd rosyjski wypowiedział się 15 listopada, protestując przeciw łamaniu prawa międzynarodowego, a w prasie rosyjskiej przypominano o własnych deklaracjach w sprawie utworzenia Królestwa Polskiego. Odnośnie przyszłości państwa polskiego wypowiedział się też car Mikołaj II. Co więcej, 22 stycznia 1917 r. uczynił to prezydent Stanów Zjednoczonych Woodrow Wilson, opowiadając się w swoim orędziu

do Senatu za niepodległością Polski.

Na mocy proklamacji z 5 listopada 1916 r. ogłoszono Rozporządzenie o Tymczasowej Radzie Stanu. Oficjalne otwarcie Rady nastąpiło 14 stycznia 1917 r. na Zamku Królewskim w Warszawie. Rada wydała orędzie do narodu, zapowiadając między innymi przygotowanie sejmu ustawodawczego, opracowanie nowego ustroju państwa, zorganizowanie polskiej administracji oraz stworzenie armii polskiej.

Akt z 5 listopada wysunął sprawę polskiej niepodległości na arenę międzynarodową. Jednak sytuacja uległa dalszej zmianie w chwili wybuchu rewolucji rosyjskiej. W dniu 16 marca 1917 r. obalony został carat, a po nim władzę przejął Rząd Tymczasowy.

W tym samym czasie w Rosji ukształtował się system rad delegatów robotniczych, chłopskich i żołnierskich. Pod koniec marca Rząd Tymczasowy uchwalił manifest w sprawie polskiej. Proklamacja ta krytykowała carat i intencje niemieckie oraz zakładała, że przyszłe państwo polskie będzie powiązane z Rosją przymierzem wojskowym. Pod koniec 1917 r. na terenie Rosji powstały trzy polskie korpusy, z których najliczniejszym był, stacjonujący na Białorusi, I Korpus gen. Józefa Dowbora-Muśnickiego.

Skutkiem niemiecko-austriackiego porozumienia w sprawie polskich oddziałów legionowych, zawartego w październiku 1916 r., było przekazanie ich organizacji stronie niemieckiej oraz kwe-

stii ich wyszkolenia kadrom austriacko – węgierskim. W ciągu paru tygodni od ogłoszenia Aktu 5 Listopada pułki legionowe zostały przeniesione na teren Królestwa Polskiego. 10 kwietnia 1917 r. Austro-Węgry przekazały zwierzchnictwo nad Legionami dowództwu niemieckiemu ignorując apele Tymczasowej Rady Stanu. Legionowe formacje wojskowe zaczęto dzielić. Te składające się z Galicjan podlegały nadal Komendzie Legionów, natomiast obywatele Królestwa, po wydzieleniu z dotychczasowych formacji zostali przydzieleni do oddziałów bezpośrednio podlegających dowództwu niemieckiemu. Reorganizacja wywołała wzburzenie wśród żołnierzy Legionów.

Józef Piłsudski jako członek Rady Stanu był zwo-

lennikiem przekazania Radzie zwierzchnictwa nad Legionami. Zgodnie z jego koncepcją dowodzący wojskiem mieli być Polakami, a polska armia miała być samodzielną siłą, stanowiącą odrębną całość. Trwające od kwietnia rozmowy w sprawie formy przysięgi zakończyły się 2 lipca 1917 r. Wypracowany tekst przysięgi został skrytykowany przez Józefa Piłsudskiego, który następnie ustąpił ze stanowiska członka Rady. Na legionistów, którzy opowiedzieli się przeciwko składaniu przysięgi, czekały represje. Sam Piłsudski został aresztowany w nocy z 21 na 22 lipca oraz wywieziony do Magdeburga.

W sierpniu 1917 r. władze niemieckie oraz austriackie zawarły porozumienie o sformowaniu Polskiego Korpusu

Posiłkowego, od teraz podlegającego władzom austriacko-węgierskim. Decyzja zapadła bez konsultacji z Radą Stanu, która wkrótce podała się do dymisji.

Wobec wydarzeń związanych z kryzysem przysięgowym, aresztowaniem Piłsudskiego oraz ogłoszeniem dymisji Tymczasowej Rady Stanu władze okupacyjne były zmuszone podjąć działania w kwestii załagodzenia nastrojów społecznych poprzez udzielenie Polakom koncesji. Tym samym 1 września 1917 r. w polskie ręce oddane zostało szkolnictwo, a wkrótce potem sądownictwo. Ważne było również wydanie 12 września przez cesarzy Niemiec i Austro-Węgier reskryptu do gen. gubernatorów w Lublinie i Warszawie w sprawie powołania organów ustawodawczych

i wykonawczych dla Królestwa Polskiego, zgodnie z Aktem 5 listopada. W rezultacie ogłoszono patenty zapowiadające ustanowienie Rady Regencyjnej.

Jeszcze w 1917 r. prowadzenie działań wojennych przeniosło się prawie całkowicie na front zachodni. Do zawarcia rozejmu między Rosją a Państwami Centralnymi doszło 15 grudnia 1917 r., a traktat pokojowy zawarto w Brześciu 3 marca 1918 r.

Wobec wystosowanej przez Państwa Centralne deklaracji gotowości do podjęcia rozmów pokojowych, Rada Regencyjna wydała 7 października 1918 r. manifest do narodu. Odezwa była chronologicznie pierwszym aktem polskiej władzy proklamującym powstanie niepodległej Polski i budowy nowej państwowości.

W październiku rząd Austro-Węgier zwrócił się do Francji i Wielkiej Brytanii z propozycją zawieszenia broni. Dnia 28 października w stolicy monarchii wybuchły strajki, paraliżując Wiedeń. Tego samego dnia od monarchii odłączyła się Czechosłowacja, a w ślad za nią poszli Serbowie, Słoweńcy oraz Chorwaci. Wreszcie powołany został nowy republikański rząd, a 3 listopada po podpisaniu rozejmu przerwane zostały działania wojenne.

Niemieckie władze okupacyjne nie były przychylnie nastawione do odezwy Rady Regencyjnej, ale nie były w stanie opanować sytuacji w Królestwie Polskim. Rada wykorzystwała niezdecydowanie okupantów i 23 października powołała rząd kierowany przez

Józefa Świeżyńskiego,
członka Narodowej
Demokracji.

Rada Regencyjna proklamowała odebranie dowództwa nad polskimi wojskami dowództwu niemieckiemu oraz zapowiedziała wprowadzenie nowej roty przysięgi. Nowo powołany Rząd zdecydował o rozszerzeniu Polskich Sił Zbrojnych i przeprowadzeniu dodatkowego poboru, wydając dekret o sformowaniu regularnej armii. Pod koniec października szefem sztabu wojsk polskich mianowano gen. Tadeusza Rozwadowskiego.

Rozejm między Ententą i Cesarstwem Niemieckim zawarto w Compiègne 11 listopada 1918 r. Pograżone rewolucją Niemcy, niebędące już w stanie prowadzić wojny, kapitulowały.

W dniu 10 listopada z Magdeburga powraca Józef Piłsudski, któremu następnego dnia Rada Regencyjna dekretem przekazała naczelne dowództwo nad siłami zbrojnymi. W tym samym czasie w Warszawie trwało rozbrajanie wojsk niemieckich, które rozprzestrzeniło się na cały obszar okupacji.

W dniu 22 listopada 1918 r. niezależny rząd polski uchwalił dekret, zgodnie z którym Józef Piłsudski, do czasu powołania Sejmu Ustawodawczego, objął urząd Tymczasowego Naczelnika Państwa. 10 lutego 1919 r. odbyło się pierwsze posiedzenie Sejmu Ustawodawczego.

Klęska Niemiec i Austro-Węgier oraz wcześniejszy upadek Imperium Rosyjskiego i zakończenie działań

wojennych uwolniły ostatecznie polskie dążenia do odzyskania upragnionej niepodległości.

Przed odzyskującym niepodległość państwem stanęły jednak nowe wyzwania. Już w styczniu 1919 r. wraz z atakiem na Wilno rozpoczęła się wojna polsko-bolszewicka. Odrodzona Rzeczpospolita stanęła do walki przeciwko Rosji sowieckiej.

Do decydujących walk z bolszewikami doszło w połowie sierpnia 1920 r. na przedpolu Warszawy. Wygrana przez wojsko polskie Bitwa Warszawska, zwana „Cudem nad Wisłą”, trwała około 10 dni i była podzielona na trzy etapy: walki na przedmieściach Warszawy, uderzenie nad Wkrą i kontruderzenie znad Wieprza. Wygrana bitwa zatrzymała pochód wojsk

sowieckich na zachód Europy, zapisując się w historii jako ogromny sukces polskiego orę-
ża, ale również jako jedna z
decydujących bitew w dziejach
świata.

Stare Miasto w Warszawie

Mówiąc o wolności i walce
o nią w przypadku naszego na-
rodu, należy podkreślić zna-
czenie naszej stolicy i jej
mieszkańców. Warszawa udo-
wadniała, iż jest miastem
bohaterskim, wielokrotnie.
Stała się siedzibą króla za
czasów Zygmunta III Wazy,
który uwzględnił znaczenie
trudnych stosunków polsko-
-szwedzkich. Szwecja i jej
ambicje terytorialne i ekono-
miczne rosły. Rósł też
dystans religijny pomiędzy
chrześcijanami protestanckimi
i katolickimi. Kraków zda-

niem elity Rzeczypospolitej Obojga Narodów był zbyt odległy, by kierować państwem w dobie tamtego konfliktu. Stopniowo rosła więc Warszawa, a jej najważniejszą częścią wtedy i teraz jest Stare Miasto. Bohaterski charakter Warszawy był wspólnym przykładem dla innych tak podczas szwedzkiego potopu, jak i w czasie Insurekcji Kościuszkowskiej, Powstania Listopadowego czy Styczniowego oraz (może najbardziej spektakularnie i wyobraźalnie dla naszego pokolenia) we wrześniu 1939 r.

Kiedy dzisiaj przyjeżdżamy do Polski i Warszawy, właśnie na Starym Mieście znajdujemy najwięcej zabytków i pamiątek historii. Ogromny ich procent jest związany z walką o wolność – czy to Zamek Królewski, pałace

i kościoły, czy liczne pomniki. Ich zwiedzanie nie powinno być zaplanowane na kilka godzin, lecz na co najmniej kilka dni.

Stare Miasto, zwane zwyczajowo Starówką, jest najstarszym ośrodkiem miejskim Warszawy. To zwarty zespół architektury zabytkowej, głównie z XVII i XVIII w. otoczony pierścieniem murów obronnych z XIV-XVI w. Stara Warszawa prawa miejskie uzyskała około 1300 r.

W swoich początkach obszar Starego Miasta obejmował około 10 hektarów. Tworzyło go 12 ulic z około 170 domami i dwoma placami targowymi. W roku 1413 książę Janusz I Starszy ustanowił Warszawę swoją główną siedzibą i nakazał otoczyć miasto podwójnym murem obronnym z basztami i fosą. Wybudowa-

no też dwie bramy prowadzące do miasta: Krakowską i Nowomiejską. Od strony Wisły powstały furty dla ruchu pieszego. Rynek Starego Miasta podzielony był na cztery części, każda nosiła swoją nazwę urzędową. W XV w. na Rynek Starego Miasta doprowadzono wodę. Przy północnej i południowej pierzei znajdowały się potężne studnie. W 1855 r. Zastąpiono je wodotryskiem w formie sztucznej skały otoczonej basenem.

Do 1819 r. na rynku stał murowany gotycki ratusz, a przed nim kuna – żelazna obręcz z łańcuchem – do wystawiania przestępców na widok publiczny. Organizowano tu uroczystości i jarmarki, ale także wykonywano wyroki na skazańcach.

Starówka została zniszczona przez Niemców w czasie II wojny światowej w 90%. Jest jedynym na świecie miejscem planowej i zakończonoj rekonstrukcji tak dużego terenu zabytkowej zabudowy miejskiej po katastrofalnych zniszczeniach wojennych.

Dzięki doskonałej odbudowie Starówka została wpisana w 1980 r. na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Dawny układ przestrzenny oraz zabudowę z XVIII w. odtworzono według starych rycin i planów miasta oraz obrazów Canaletta przedstawiających panoramę Warszawy.

Na Placu Zamkowym stoi okazała bryła Zamku Królewskiego – siedziby książąt mazowieckich, a w XVI w. królów Polski. W centrum placu wznosi się Kolumna Zygmunta III Wazy – najstarszy

świecki pomnik w Warszawie. Z Placu Zamkowego ulica Świętojańska wiedzie prosto na Rynek. Na ul. Świętojańskiej (nazwana tak od kościoła św. Jana) znajduje się Bazylika Archikatedralna św. Jana Chrzciciela z przełomu XIII i XIV w. oraz Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej z XVII w. W 1798 r. kościół św. Jana podniesiono go do rangi katedry. Świątynia była świadkiem wielu ważnych uroczystości – koronacji królów i zaprzysiężenia Konstytucji 3 Maja. Za katedrą znajduje się mały trójkątny placzyk zwany Kanonią. Na jego środku umieszczony jest spiżowy dzwon z XVII w. Ulica Piwna należy do najdawniejszych w mieście. Znajduje się przy niej kościół św. Marcina z 1353 r.

Rynek otacza ściśle
zabudowa kolorowych kamienic.

Od 1915 r. strony rynku
noszą nazwy: strona Barssa
(wschodnia, dawniej zwana
Wschodową albo Prawą),
strona Kołłątaja (zachodnia,
dawniej zwana Lewą),
strona Dekerta (północna,
dawniej zwana Miejską)
i strona Zakrzewskiego
(południowa, dawniej zwana
Zamkową albo Czwartą).

Pomnik Syrenki Warszawskiej

Już w 1390 r. syrena była
umieszczana w herbie Warsza-
wy, ale miała inny kształt
niż dzisiaj. Herb starej
Warszawy przedstawiał
zwierzę z ptasimi łapami
i smoczym tułowiem, pokrytym
łuskami. Na pieczęci
z r. 1459 miała już cechy

kobiece, tułów ptaka, ludzkie ręce, ogon ryby i ptasie nogi zakończone pazurami. Pierwsze przedstawienie syreny jako pół kobiety i pół ryby pochodzi z 1622 r. Przypuszcza się, że przyjęcie takiego herbu było nawiązaniem do średniowiecznej mody, według której przyjmowano mityczne stworzenia za symbole nowo powstałych miast.

W Warszawie jest wiele syren, które nawiązują do herbu i historii. Roi się od nich na Starym Mieście. Są umieszczone na elewacjach, w herbach, na różach wiatrów, na latarniach, witrażach i szyldach. Znajdują się też na budynkach komunalnych, m.in. na dawnych zakładach tramwajowych na ulicy Przyokopowej, w których obecnie mieści się Muzeum Powstania Warszawskiego, na

moście Poniatowskiego, Hali Gwardii czy Królikarni. Najbardziej znane to pomnik syreny na Powiślu i na Starym Mieście.

Monument Syreny na Powiślu został postawiony w kwietniu 1939 r. nad Wisłą obok Mostu Świętokrzyskiego. Lokalizacja w tym miejscu miała podkreślać jej związek z rzeką utrwalony w legendzie o symbolu stolicy. Rzeźba była ostatnim pomnikiem, jaki powstał przez II wojnę światową. Pomnik, mierzący 4,5 m, powstał z inicjatywy prezydenta miasta Stefana Starzyńskiego. Miał upamiętniać herb Warszawy. Rzeźba przetrwała wojnę bez większych uszkodzeń.

Autorką rzeźby warszawskiej Syreny z Powiśla jest Ludwika Nitschowa

- malarka, rzeźbiarka i pedagog. „Chciałam dać Warszawie symbol siły, symbol obronności, symbol tych czasów, które się zbliżały”

- mówiła rzeźbiarka o swoim najważniejszym dziele.

Do wykonania tego dzieła pozowała studentka Krystyna Krahelska, którą rzeźbiarka opisała jako „wysoką, świetnie zbudowaną, mocną dziewczynę o słowiańskim, a raczej polskim typie urody”. Była to harcerka, poetka, żołnierz Armii Krajowej i autorka jednej z najpopularniejszych piosenek Polski Walczącej: „Hej, chłopcy, bagnet na broń!”. Krystyna Krahelska zginęła w pierwszym dniu Powstania Warszawskiego.

Syrena – pół ryba, pół kobieta – w lewej ręce przy piersi trzyma okrągłą, lekko wypukłą tarczę, a w prawej

uniesiony nad głową miecz, który wskazuje chęć i gotowość do walki. Włosy ma zebrane w kok na karku. Wzrok ma skierowany na północ. Na tarczy znajduje się orzeł w koronie, wokół niego biegnie napis „Warszawa”. Zakończony płetwami i ogonem tułów przyozdabia od połowy rybia łuska. Syrena jest ustawiona na postumencie składającym się z trzech bloków piaskowca, równoległe do nurtu rzeki. Wokół pomnika tryska fontanna.

Rzeźba wpisana jest do rejestru zabytków. Kopia pomnika znajduje się w Muzeum Powstania Warszawskiego.

Arsenał Królewski w Warszawie

Trudno w wykładzie o walce o wolność pominąć Arseniał Królewski. Był miejscem tyłu ważnych wydarzeń, że wręcz należało jego kształt zaprezentować niewidomym w formie wypukłej grafiki w niniejszej publikacji. Powstał w latach 1638-1643 z inicjatywy króla Władysława IV. Ma kształt zamkniętego prostokąta o wymiarach 64 na 83 m, z obszernym wewnętrznym dziedzińcem.

Królewski magazyn broni to dwukondygnacyjny budynek w stylu wczesnobarokowym. Murowane ściany były pokryte tynkiem. Czterospadowe dachy, podobnie jak dzisiaj, kryte były czerwoną dachówką, a wieżyczki blachą cynową. Północną część budowli

stanowił piętrowy pawilon. Skrzydło zachodnie i wschodnie były parterowymi, jedena-stoarkadowymi galeriami.

Arsenał zbudowano w miejscu dawnego szpitala dla weteranów wojskowych. Na przestrzeni lat był wielokrotnie przebudowywany.

Od początku przeznaczony był do przechowywania wszelkiego rodzaju broni palnej i materiałów wybuchowych – armat, petard, muszkietów, ołowiu. Znajdował się tu również sprzęt umożliwiający budowę szańców i okopów oraz podkładanie ładunków takich jak drabiny, motyki, rydle, taczki.

We wrześniu 1655 r. budynek został zdobyty przez Szwedów. W 1702 r. został częściowo zniszczony wskutek wybuchu prochu wywołanego uderzeniem pioruna.

W 1808 r. za sprawą księcia Józefa Poniatowskiego zorganizowano w nim Szkołę Artylerii oraz Saperów Księstwa Warszawskiego. Pieczę nad nową placówką edukacyjną sprawował Józef Poniatowski, dyrektorem zbrojowni był późniejszy bohaterski obrońca Woli generał Józef Sowiński. W nocy z 29 na 30 listopada 1830 r. warszawianie zdobyli budynek, wspierając rozpoczynające się powstanie listopadowe. Po upadku powstania zorganizowano w nim więzienie karne, istniejące od 1832 do 1935 r., w którym przetrzymywano bohaterów walk o niepodległość Polski. Od 1935 do 1939 r. budynek był siedzibą Archiwum Miasta Warszawy.

Arsenał najbardziej jest znany z wydarzenia zwanego

„Akcją pod Arsenalem”.
26 marca 1943 r. doszło tu do jednej z najgłośniejszych akcji zbrojnych polskiego podziemia. Po wcześniejszym rozpoznaniu i rozplanowaniu działań o kryptonimie „Meksyk II” Grupy Szturmowe Szarych Szeregów uwolniły z transportu na Pawiak 21 polskich więźniów, w tym harcmistrza Jana Bytnara „Rudego”. Była to pierwsza tak spektakularna akcja uliczna polskiego ruchu oporu.

Powstańcy przejęli budynek Arsenалу 5 sierpnia 1944 r. Bronili go do 23 sierpnia, kiedy to zniszczeniu uległy najcenniejsze zbiory Archiwum Miejskiego zgromadzone w sali parterowej pawilonu zachodniego. W czasie walk powstańczych budynek został uszkodzony,

a 4 listopada spalony przez Niemców, razem z pozostałą częścią zbiorów Archiwum. Budynek został zniszczony w 80%.

Odbudowano go w latach 1948-1950, a w 1965 r. wpisano do rejestru zabytków. Obecnie w budynku działa Państwowe Muzeum Archeologiczne, które gromadzi zabytki pochodzące z wykopalisk, obrazujące dzieje i kulturę mieszkańców ziem polskich od pojawienia się pierwszych plemion w epoce kamienia aż po czasy pierwszych historycznych władców Polski. Muzeum posiada też najbogatsze zbiory materiałów związanych z górnictwem krzemienia, kolekcje naczyń glinianych, wyrobów brązowych z cementarzystką, skarbów z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, zbiory wyposażenia grobowego,

skarby monet i ozdób oraz
zabytki z ziem bałtyckich.

Pomnik Bohaterów Warszawy - Warszawska Nike

20 lipca 1964 r. na
Placu Teatralnym w Warsza-
wie, przed Teatrem Wielkim
odsłonięto Pomnik Bohaterów
Warszawy 1939-1945,
popularnie zwany Warszawską
Nike, który został sfinanso-
wany ze składek społecznych
oraz ze Społecznego Fundu-
szu Odbudowy Stolicy. W
mitologii greckiej Nike to
bogini zwycięstwa. Marian
Konieczny - projektant pom-
nika, artystyczny wychowanek
Xawerego Dunikowskiego - i
tworzący z nim zespół archi-
tektów uznali, że grecka
bogini Nike najlepiej uosa-
bia wolę walki, niezłomność
i zwycięstwo bohaterskich

warszawiaków. Praca nad realizacją pomnika trwała 4 lata. Nike była pierwszą rzeźbą Mariana Koniecznego i pozostaje jego najbardziej znanym dziełem.

Monument upamiętnia wszystkich, którzy zginęli w Warszawie w latach 1939-1945, m.in. uczestników obrony Warszawy we wrześniu 1939 r., uczestników powstania w getcie warszawskim i powstania warszawskiego oraz ofiary terroru niemieckiego w okupowanej stolicy. Podczas obrony stolicy we wrześniu 1939 r. poległo ok. 2 000 żołnierzy i 10 000 cywilów. W czasie Powstania Warszawskiego mogło zginąć od 150 do 200 tysięcy Polaków, w tym 16 tysięcy z nich było żołnierzami. W wyniku powstania w getcie warszawskim (19 kwietnia –

16 maja 1943 r.) zginęło i zostało zamordowanych 12 000 Żydów, a większość z 60 000 osób znajdujących się w tym czasie w getcie została wywieziona do obozu koncentracyjnego na Majdanku lub obozów pracy w Poniatowej, Trawnikach i Budzynie.

Na początku lat 90.

XX w. zaprojektowano odtworzenie zabudowy północnej pierzei Placu Teatralnego, w związku z czym powstała konieczność przeniesienia pomnika w inne miejsce.

W połowie grudnia 1997 r. rzeźbę umieszczono na nowym cokole przy Trasie W-Z w pobliżu tunelu pod Starym Miastem i dwóch reprezentacyjnych placów Warszawy – Teatralnego i Bankowego.

Pomnik ma wysokość 21 m. Na 14-metrowym cokole wykonanym z żelbetu imitującego

naturalny kamień znajduje się napis „Bohaterom Warszawy 1939-1945”. Na jego szczycie umieszczona jest rzeźba przedstawiająca półleżącą postać unoszącą się w górę kobiety z rozwianymi na wietrze włosami. W podniesionej prawej ręce trzyma miecz, a lewą unosi w górę z otwartą dłonią, jakby odpychała najeźdźców. Postać kobiety wykonano w patynowanym brązie. Waży 10 ton, ma wysokość 7 m i długość 6 m. Sześciometrowy miecz o wadze ok. 1000kg ma specjalną konstrukcję. Wtopione wewnątrz stalowe pręty sprawiają, że przy bardzo silnym wietrze miecz może odchylić się od swego położenia o ok. 15 cm.

Pomnik Bohaterów Getta

Jakież to przykre, że Polacy pochodzenia żydowskiego właśnie tutaj, na terenie Rzeczypospolitej, wśród polskich przyjaciół, wspólnie cierpiąc niemiecką opresję, musieli przeżyć tragedię Holocaustu. Polacy i Żydzi żyją razem od setek lat. Kiedy nie mieli swojego miejsca gdzie indziej, do nas byli zapraszani. Mieszkali po sąsiedzku, a kultury obu narodów przenikały się stopniowo. Iluż żydowskich bohaterów i twórców przeszło do naszej historii. Iluż Polaków zapisało się złotymi zgłoskami w historii tamtego narodu. Właśnie Polaków jest najwięcej wśród wyróżnionych odznaczeniem „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata”. Kto mógł i miał

odwagę, pomagał ocalić obywateli II Rzeczypospolitej narodowości żydowskiej. Za jakąkolwiek pomoc groziła śmierć. Tak groźnie nie było w innych krajach. Tutaj podanie żydowskiemu dziecku kromki chleba kończyło się rozstrzelaniem całej rodziny. Mimo to udało się pomóc wielu ludziom. I właśnie na naszym terenie, znajdującym się pod bezwzględną i morderczą okupacją doszło do zbrodni, której rozmiary są wręcz niewyobrażalne. Będzie się o niej pamiętało przez całą przyszłą historię. Trudno zapomnieć. Na początku okupacji wydawało się, że do tej tragedii nie dojdzie, jednak niedługo potem hitlerowcy zmienili plan i zdecydowali się na ostateczne rozwiązanie. Zamordowali miliony Żydów i Polaków, ale czy

wspomniane rozwiązanie okazało się ostateczne? Nie!

Trwamy! Polska rozwija się i stopniowo nadgania dystans. Z kolei naród żydowski od wielu lat zajmuje należne mu miejsce. To nie przypadek, że jego przedstawiciele mają tak ogromny wpływ na naszą cywilizację. Mówimy przecież o ludzie, którego historia liczy tysiące lat.

Już na początku listopada 1939 r. Niemcy próbowali utworzyć getto dla Żydów. Od połowy listopada powstawały pierwsze ogrodzenia z drutu kolczastego z tablicami: „Zaraza, wstęp dla żołnierzy wzbroniony” przy wylotach niektórych ulic dzielnicy żydowskiej.

16 listopada 1940 r. w Warszawie utworzono największe w okupowanej Polsce getto. Około 400 tysięcy

Żydów zmuszono do życia w nieludzkich warunkach. Obszar 307 hektarów był otoczony ceglany murem o długości 18 km. Od 30 listopada 1939 r. na terenie Generalnego Gubernatorstwa wszyscy Żydzi powyżej 12. roku życia byli zobowiązani pod karą więzienia do noszenia na prawym ramieniu białej opaski z niebieską gwiazdą Dawida. Nie wolno było samowolnie opuszczać terenu getta. Karze śmierci podlegali uciekający, ale też osoby, które im w tym pomagały.

Trudności z zaopatrzeniem, z dostępem np. do lekarzy spowodowały głód i choroby, w wyniku których w latach 1940-1942 zmarło co najmniej 83 000 osób. 22 lipca 1942 r. Niemcy rozpoczęli wysiedlanie mieszkańców warszawskiego getta. W ciągu

dwóch miesięcy 254 tys. ludzi wywieziono do obozu zagłady w Treblince, 11 tys. skierowano do obozów pracy, na miejscu rozstrzelano ok. 6 tys. W getcie legalnie pozostało 35 tys. osób, a ok. 25 tys. żyło w ukryciu. Byli to głównie ludzie młodzi, w sile wieku, bez rodzin. Strach i terror spowodował narodzenie się pomysłu zbrojnego oporu przeciwko okupantowi niemieckiemu. 19 kwietnia 1943 r., w getcie warszawskim wybuchło powstanie, na czele którego stanął Mordechaj Anielewicz. Było ono największym zbrojnym zrywem Żydów podczas II wojny światowej. Oddziały niemieckie liczące ponad półtora tysiąca osób zostały zaskoczone zbrojnym oporem. Kilkuset słabo uzbrojonych młodych ludzi podjęło nierówną walkę z

jednostkami regularnej armii i policji. Żydzi chowali się w kanałach i specjalnie urządzonych bunkrach. Getto było ostrzeliwane przez artylerię, bombardowane, a domy palone.

Powstańcy biorący udział w walkach w getcie, mimo że nie mieli szans na odniesienie sukcesu w tej walce, stali się symbolem oporu ludności żydowskiej wobec działań władz niemieckich.

Pomnik postawiono w pobliżu miejsca pierwszego starcia bojówek żydowskich z hitlerowcami w czasie powstania w getcie w 1943 r., na warszawskim Muranowie. Odsłonięto go podczas uroczystych obchodów piątej rocznicy wybuchu powstania w getcie w 1948 r. Ma 11 m wysokości. Obłożony jest płytami z grubo szlifowanego labratorytu pochodzącego ze szwedzkich

kamieniołomów. Jest to monumentalna trapezoidalna bryła, symbolizująca mur getta warszawskiego, Ścianę Płaczu w Jerozolimie i ściany komendantów (uczestników Komuny Paryskiej z 1871 r.) na paryskim cmentarzu. W centralnej części pomnika umieszczono płaskorzeźbę. Od strony zachodniej płaskorzeźba z brązu o wymiarach 5,4 x 2,5m przedstawia grupę żydowskich bojowników. Nosi tytuł Walka i symbolizuje bohaterski zryw w kwietniu 1943 r. Pośrodku przywódca powstania, Mordechaj Anielewicz trzyma w lewej ręce granat. Po jego prawej stronie dwóch mężczyzn – starzec i młodzieniec, są gotowi do ataku, po lewej dziewczyna trzyma karabin. U stóp Anielewicza leżą zwłoki powstańca. Nad bojownikami

kobieta z dzieckiem ginie w płomieniach getta podpalonego przez Niemców.

Płaskorzeźbę o nazwie „Pochód na zagładę” umieszczoną od strony wschodniej jest wykonana z kamienia. Przedstawia cierpienia i męczeństwo żydowskich kobiet, dzieci i starców prowadzonych przez Niemców w nieznanym kierunku. W prawym górnym rogu płaskorzeźby widoczne są charakterystyczne niemieckie hełmy, wskazujące sprawców zbrodni. Do pomnika wiodą szerokie schody. Obok nich, na kamiennej płycie stoją dwie menory wykonane z brązu. Na cokole pomnika wyryto napis w języku polskim, jidysz i hebrajskim: „Naród żydowski swym bojownikom i męczennikom”.

Pomnik Małego Powstańca

Wśród wielkich czynów zbrojnych, których celem było odzyskanie niepodległości, wypędzenie wrogów i powrót do polskości, bodaj najwięcej mówimy o Powstaniu Warszawskim. Zapewne jest to związane z bardzo istotnym argumentem, iż do tej pory żyją jego uczestnicy i świadkowie, jednak nie tylko. Powstanie jest także powodem do poważnych i licznych kontrowersji. O jego sensie i znaczeniu wypowiadają się przedstawiciele różnych sił politycznych i, jak się okazuje, zdania są podzielone. Tymczasem według historyków podkreślających konieczność jak największej dbałości o niepodległość i spuściznę historyczną było ono nie tylko aktem wielkiego bohaterstwa, ale

także czynem absolutnie koniecznym. Kiedy zapoznajemy się z liczbą ofiar Powstania, wielkością zniszczeń i niemal całkowitą degradacją stołecznego miasta, odczuwamy żal, że w sytuacji, kiedy (jak się okazało) nie mieliśmy szans na zwycięstwo, przywódcy II Rzeczypospolitej podjęli decyzję o jego wybuchu. Jednak z perspektywy ubiegłych dziesiątek lat należy spojrzeć na to z innej, jeszcze ważniejszej strony. Powstanie wybuchło, bo niemiecki okupant nie dał nam szansy na jego uniknięcie, kiedy właśnie Warszawianie mieli mu pomagać w obronie przed atakiem radzieckiej armii. Nasi dziadkowie mieli asystować Niemcom przy robotach ziemnych, wystawiając się na strzał ze wschodniej strony. Wielu by

zginęło, walcząc nie o swoją sprawę. Powstanie dawało inną perspektywę. W ciągu wielu dni powstańcom wydawało się nawet, że są bliscy zwycięstwa. Jednak jest argument jeszcze ważniejszy – bez tego bohaterskiego czynu możliwa była całkowita aneksja Polski i jej włączenie w struktury państwa radzieckiego. Jak wtedy ocenialibyśmy brak tego czynu? Wybuchło powstanie i zrobiło ogromne wrażenie na przywódcach świata. Niewykluczone, że spowodowało istotną ochronę przed zakusami rosyjskiego zaborcy.

1 sierpnia 1944 r. wybuchło Powstanie Warszawskie. Do walki przystąpiło ok. 50 tys. osób, wśród nich również dzieci. Najmłodsi uczestnicy Powstania Warszawskiego nie używali karabinów. Mało było uzbrojenia i starczyło go dla

nielicznych. Dzieci chciały pomagać, ale trzymano najmłodszych jak najdalej od strefy walk. Często same zgłaszały się do boju, ponieważ uczestnictwo w powstaniu było dla nich bardzo ważne. Chłopcy i dziewczęta pomagali przy roznoszeniu gazetek powstańczych, dostarczaniu środków sanitarnych czy przygotowywaniu posiłków i napojów. Starszym powierzano trudniejsze i bardziej odpowiedzialne zadania.

Chcąc uczestniczyć w powstaniu, dzieci celowo zawyżały swój wiek, ponieważ dowódcy niechętnie przyjmowali nieletnich kandydatów na żołnierzy. Za najmłodszego powstańca uznaje się 11-letniego Witolda Modelskiego „Warszawiaka”, który poległ 20 września 1944 r.

Wielu młodych powstańców w uznaniu za swoje zasługi otrzymało stopnie wojskowe, a niektórych odznaczono Orderem Virtuti Militari, Krzyżem Walecznych czy Krzyżem Zasługi z Mieczami. 14-latek Jerzy Bartnik jest najmłodszym żołnierzem AK, który otrzymał Order Virtuti Militari V klasy.

Liczba dzieci, która wzięła udział w Powstaniu Warszawskim, jest trudna do ustalenia. Na pewno było ich więcej niż 1000, ponieważ tylu chłopców w wieku 11-18 lat dostało się w październiku 1944 r. do niewoli niemieckiej.

Pomnik Małego Powstańca postawiono dla upamiętnienia wszystkich młodych ludzi, którzy brali udział w Powstaniu Warszawskim. Wielu z nich walczyło z karabinem w

ręku, co zostało przedstawione na pomniku. Przedstawia blisko 1,5-metrową postać kilkuletniego chłopca w za dużym hełmie, zbyt obszernej panterce, za dużych butach i z przewieszonym przez ramię karabinem. 1 października 1983 r. pomnik stanął w ciągu murów miejskich przy ulicy Podwale, na fundamentach dawnej baszty. Postać chłopca odlana z brązu stoi na cokole.

Po wojnie rzeźbiarz Jerzy Jarnuszkiewicz wykonał niewielką gipsową statuetkę – to na jej podstawie wykonano odlew w 1983 r. Pomnik powstał ze składek harcerzy warszawskich. Jego odsłonięcia dokonał harcerz Jerzy Świdorski, w czasie powstania 14-letni łącznik „Lubicz”, w batalionie „Gustaw” AK.

Na pomniku umieszczono tablicę pamiątkową z czerwonego piaskowca. Znajduje się na niej krzyż harcerski i fragment powstańczej piosenki autorstwa Stanisława Ryszarda Dobrowolskiego:

„Warszawskie dzieci
pójdziemy w bój
za każdy kamień twój
stolico damy krew”.

Pomnik Powstania Warszawskiego

Nie do uwierzenia, ale to fakt, że Powstanie Warszawskie było za granicą zapomniane. O powstaniu żydowskim w getcie dowiedzieli się wszyscy, nasze zostało zaniebane. Dlaczego? Zapewne z wielu powodów. Było straszne i przegrane. Spowodowało zniszczenie całego miasta, jednak najważniejszym powodem

była okupacja radziecka. Armia wschodniego sąsiada miała pomóc powstańcom, a nie pomogła. Czekwała na wschodnim brzegu Wisły i tylko nieliczne polskie oddziały próbowały wdrzeć się na naszą stronę. Powstanie nie było na rękę władzom ZSRR. Było związane z polskim rządem na uchodźctwie, który był wrogi w stosunku do bolszewickiej Rosji. Mord katyński był wystarczającym ku temu powodem, a co dopiero historia liczona od z górą 300 lat.

Powstanie Warszawskie rozpoczęło się 1 sierpnia 1944 r. o godz. 17.00 i trwało 63 dni. Określone było kryptonimem „W”, jak Wolność. Był to największy zryw militarny w okupowanej przez Niemców Europie. Celem powstańców było

wyzwolenie stolicy spod okupacji hitlerowskiej przed przybyciem armii sowieckiej, żeby zapewnić Polsce suwerenność po zakończeniu wojny. Liczne oddziały powstańcze nie miały odpowiedniego uzbrojenia, a mimo to stanęły do walki z w pełni zmilitaryzowaną armią niemiecką. Liczyli na pomoc sojuszników, ale ta nigdy nie nadeszła. Powstanie nie miało szans wobec dwóch potężnych armii - sowieckiej i niemieckiej, zwłaszcza że Heinrich Himmler wydał rozkaz: „Każdego mieszkańca należy zabić, nie wolno brać żadnych jeńców, Warszawa ma być zrównana z ziemią i w ten sposób ma być stworzony zastraszający przykład dla całej Europy”. W czasie walk zginęło od 150 do 200 tysięcy osób, 20 tysięcy zostało rannych,

15 tysięcy wzięto do niewoli. Niemcy systematycznie wyburzali miasto wraz bezcennymi zabytkami i obiektami o dużej wartości kulturalnej i duchowej.

1 sierpnia 1989 r., w 45. rocznicę wybuchu powstania warszawskiego odsłonięto niezwyklej monument w brązie i granicie, który wydaje się być scenografią z wojennego filmu. Pomnik składa się z dwóch elementów: powstańcy wybiegający spod monumentalnego pylonu to tzw. „zryw”, natomiast ludzie stojący nad zejściem do kanałów to tzw. „epilog”, symbolizujący koniec powstania na Starym Mieście.

Partyzanci upozowani są w taki sposób, jakby zatrzymano kadr w filmie. Jest tu dynamika i ruch, euforia i dramat. Na szczycie schodów

dzielących plac grupa kilkunastu postaci owładniętych powstańczym zapalem wyłania się z na poły abstrakcyjnej, na poły realistycznej kompozycji. To powstańcy walczący z hitlerowskim okupantem w sierpniu 1944 r. U dołu schodów kilku z nich wchodzi do kanału – to upamiętnienie ewakuacji Starego Miasta.

Z tyłu pomnika widnieją: płaskorzeźby w formie plakatów podziemia, orderzy wojenne oraz tablica pamiątkowa z informacjami o projektancie pomnika i komitecie budowy.

Miejsce postawienia pomnika Powstania Warszawskiego nie jest przypadkowe. Monument ustawiono na placu Krasińskich, w miejscu, gdzie znajdował się wjazd do kanału, przez który część powstańców uciekała przed wrogimi wojskami.

Pomnik Księcia Józefa Poniatowskiego

Józef Poniatowski urodził się 7 maja 1763 r. w Wiedniu. Był pierworodnym synem Andrzeja Poniatowskiego herbu Ciołek i Teresy z Kinskich, damy dworu cesarzowej Marii Teresy. Księżę Józef mówił biegle po niemiecku i francusku. Ojczystego języka nie zapomniał m.in. dzięki dobrym relacjom ze Stanisławem Poniatowskim, który w 1789 r. wezwał bratanka do kraju „Bóg dał CI urodzić się Polakiem, a sądzę, iżem CI dowiódł, że CI zastępuję ojca. Z tytułu jednego i drugiego piszę do Ciebie i żądam, abyś się nam powrócił, jak będzie można najprędzej przyzwoicie to uczynić”.

Mimo młodego wieku królewski bratanek został mianowany generałem majorem armii koronnej. Wcześniej, podobnie jak Andrzej Poniatowski, służył w wojsku austriackim - był adiutantem cesarza, uczestniczył w wojnie z Turcją. Walczył wówczas ramieniem z ramieniem z kilka lat młodszym Karlem Philippem Schwarzenbergiem, późniejszym zwycięzcą spod Lipska.

W maju 1791 r. zapewniał ochronę wojskową sejmowi podczas uchwalania pierwszej polskiej ustawy zasadniczej. Rok później uczestniczył w wojnie z Rosją. Odznaczył się pod Połonnem i Zieleńcami. Dowodził obroną linii wyznaczonej przez rzeki Dniepr i Dniestr. Po przystąpieniu króla do konfederacji targowickiej złożył komendę, odesłał przyznane

wcześniej ordery i wyjechał do Wiednia. Do kraju powrócił w trakcie insurekcji kościuszkowskiej, walczył wówczas w obronie stolicy.

Po upadku państwa polsko-litewskiego wycofał się z życia publicznego i skoncentrował na życiu towarzyskim. W pałacu Pod Blachą skupił wokół siebie warszawską „złotą młodzież”. Hulaszczy tryb życia księcia Pepi (jak go nazywano) był powszechnie znany i krytykowany. Mimo, że całe życie otaczał się kobietami, nigdy się nie ożenił, miał jednak dwóch synów z nieformalnych związków. Wśród jego licznych kochanek wyróżniała się dziesięć lat starsza Henrietta de Vauban, która była faktyczną panią domu w warszawskiej rezydencji Poniatowskiego. M.in. dzięki jej zabiegom,

po wkroczeniu wojsk francuskich na ziemię polskie, ksiązę Józef uzyskał poparcie napoleońskich osobistości, m.in. marszałka Joachima Murata. W grudniu 1806 r. Józef Poniatowski - a nie popierany przez starych legionistów Jan Dąbrowski - objął nadzór nad tworzoną u boku cesarza Francuzów armią polską. Mimo, że nie brał udziału w zakończonej pokojem w Tylży kampanii z lat 1806-1807, miał duże zasługi w organizacji i modernizacji wojska. Po utworzeniu Księstwa Warszawskiego objął funkcję ministra wojny i szybko zyskał aprobatę Louisa Nicolasa Davouta. Najzdolniejszy spośród napoleońskich marszałków początkowo był sceptycznie nastawiony do polskiego księcia. 21 marca

1809 r. oficjalnie został naczelnym dowódcą armii Księstwa Warszawskiego. Swoje talenty dowódcze w pełni zademonstrował podczas wojny z Austrią. Najpierw w kwietniu stoczył nierozstrzygniętą bitwę pod Raszynem na przedpolu Warszawy, a następnie poprowadził skuteczną ofensywę na prawym brzegu Wisły – opanował Zamość, Lublin i Sandomierz. W lipcu triumfalnie wkroczył do Krakowa, który po podpisaniu pokoju, wraz z całą Galicją Zachodnią i ziemią zamojską, został włączony w rozszerzone granice Księstwa. Kampania była dużym sukcesem królewskiego bratanka, który mierzył się z przeważającymi liczebnie siłami Habsburgów.

Pomnik przedstawia księcia Józefa Poniatowskiego siedzącego na koniu i trzyma-

jącego w prawym ręku miecz. Do jego wykonania wybrano duńskiego rzeźbiarza Bertela Thorvaldsena. Spodziewano się wodza ukazanego w pozie bohaterskiej i mundurze ułańskim. Ku konsternacji zleceńców, ale zgodnie z duchem modnego wówczas klasycyzmu, powstał projekt przedstawiający księcia w stroju antycznym. Za wzór posłużył rzymski pomnik Marka Aureliusza na Kapitolu w Rzymie. Opinia publiczna była rozczarowana. Model rzeźby dotarł do Warszawy w 1829 r. Odlew z brązu wykonano dopiero po upadku powstania listopadowego. Wówczas jednak władze rosyjskie nie zgodziły się na jego odsłonięcie. Pomnik był przewożony do różnych miast w kraju, stał też przez jakiś czas w Homlu na Białorusi.

W roku 1922 r. rzeźba powróciła do Polski.

Uroczyste odsłonięcie pomnika na Placu Saskim odbyło się w 1923 r.

W grudniu 1944 r. pomnik został zniszczony przez Niemców, a w 1951 r. władze Danii przekazały Polsce replikę rzeźby jako dar dla odbudowującej się Warszawy. Komuniści nie spieszyli się jednak z upamiętnieniem arystokraty, w dodatku walczącego przeciwko Rosji. Kłopotliwy prezent umieszczono w Parku Łazienkowskim.

Dopiero w 1965 r. ustawiono go przed Pałacem Namiestnikowskim, obecnym Pałacem Prezydenckim.

Na prostopadłościennym granitowym postumencie umieszczony jest jeździec dosiadający idącego stępa konia. Księżę ma wygląd

rzymskiego rycerza. Twarz dość wiernie odzwierciedla rysy Poniatowskiego. Ubrany jest w krótką tunikę i łu-skowaty pancerz ozdobiony z przodu orłem, z zarzuconą na lewe ramię chlamidą – luźną, krótką szatą, wykonaną z prostokątnego płatu materiału o zaokrąglonym dolnym boku, spinany zapinką, zakrywający lewe ramię. Na nagich nogach ma sandały. Głowa zwrócona jest nieco w lewo. W wyciągniętej do przodu prawej ręce wojownik trzyma krótki miecz, którym wskazuje kierunek natarcia.

**Znak Polski Walczącej
na Kopcu
Powstania Warszawskiego**

Po raz pierwszy znak Polski Walczącej namalował Aleksy Dawidowski 20 marca

1942 r. na balustradzie werandy kawiarni przy ul. Polnej w Warszawie. Autorką symbolu polskiego oporu była Anna Smoleńska (Hanka), która wzięła udział w tajnym konkursie na symbol nadziei na ostateczne zwycięstwo ogłoszonym w styczniu 1942 r. przez Biuro Informacji i Propagandy Związku Walki Zbrojnej. Jednym z głównych kryteriów oceny był wymóg łatwego narysowania znaku, by można było rysować go ukradkiem i szybko.

„P” i „W” oznacza Polskę walczącą, a kotwica – nadzieję na odzyskanie niepodległości Polski.

W czasie odbudowy Warszawy po wojnie, na Dolnym Mokotowie, po południowej stronie ulicy Bartyckiej z gruzu ze zburzonej stolicy usypano kopiec. Jeszcze w latach

60. XX w. na kopiec wjeżdżały śmieciarki, zwalając tu gruz i śmieci. Aż do połowy lat 90. był on zapomnianym i zaniedbanym składem gruzu.

W 1998 r. Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej, z inicjatywy podpułkownika Eugeniusza Ajewskiego ps. Kotwa, wystąpił z propozycją uporządkowania kopca i nazwania go „Kopcem Pamięci Narodowej”. W 2004 r. radni Warszawy podjęli uchwałę o nadaniu mu nazwy „Kopiec Powstania Warszawskiego”. Dopiero w 50. rocznicę wybuchu powstania Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej uzyskał zgodę, by na jego szczycie postawić znak Polski Walczącej. Kopiec powstał z ruin miasta, w których były także szczątki ludzkie, dlatego

jest traktowany jako mogiła poległych powstańców i mieszkańców Warszawy.

Dziś na kopcu Powstania Warszawskiego, na płaszczyźnie wyłożonej kostką wznosi się kilkumetrowej wysokości symbol Polski Walczącej. Stalową, 15-metrową kotwicę zaprojektował płk Eugeniusz Ajewski „Kotwa”, uczestnik powstania. Podstawa pomnika ma około 4 m wysokości i składa się z wielu pionowych prętów zbrojeniowych, wśród których umieszczono słupy podtrzymujące znak Polski Walczącej. Obok stoją dwie tablice – jedna jest poświęcona pamięci żołnierzy i mieszkańców Warszawy poległych w latach II wojny światowej, druga upamiętnia twórcę pomnika. Wybudowano też schody wiodące na szczyt nazwane Aleją Godziny

„W”. Na szczycie wzniesienia powstała dwupoziomowa platforma widokowa.

Co roku w rocznicę wybuchu walk na szczycie kopca rozpalany jest ogień, który płonie przez 63 dni – tyle, ile trwało Powstanie Warszawskie. Kopiec i teren wokół niego nazwany Parkiem Akcji „Burza”.

Grób Nieznanego Żołnierza

Jest to symboliczny grób upamiętniający bezimiennych żołnierzy poległych w czasie wojny w walce o niepodległość. Znajduje się na placu marszałka Józefa Piłsudskiego. Jest fragmentem trzech środkowych arkad dawnego Pałacu Saskiego.

Po odzyskaniu niepodległości społeczeństwo oczekiwało pomnika monumentalnego –

godnie honorującego setki tysięcy ofiar. Na posiedzeniu w dniu 25 stycznia 1925 r. na wniosek ministra spraw wojskowych generała broni Władysława Sikorskiego Rada Ministrów uchwaliła, że Grób Nieznanego Żołnierza będzie zlokalizowany w kolumnadzie Pałacu Saskiego. Został odsłonięty 2 listopada 1925 r. W tym dniu złożono do niego szczątki bezimiennego żołnierza, sprowadzone podczas specjalnej ceremonii z Cmentarza Obrońców Lwowa.

W środkowej arkadzie kolumnady Pałacu Saskiego umieszczono grobowiec na głębokości 1,5m. Na jego stalowej płycie jest napis: „Dnia 2 XI 1925 roku zostały złożone w tym miejscu zwłoki nieznanego żołnierza polskiego przeniesione z

wybranego losem pobojo-wiska lwowskiego”, a na trumnie: „Trumna ta zawiera zwłoki Nieznanego Żołnierza polskiego wzięte z mogiły lwowskiej dnia 29 X 1925 roku”. Przed grobem obowiązywał zwyczaj zdejmowania nakrycia głowy i pochylania głowy oraz zakaz palenia papierosów i prowadzenia głośnych rozmów. Żołnierzy obowiązywało oddanie honorów poprzez salutowanie, a przy zatrzymaniu – zdjęcie czapki.

We wrześniu 1939 r. Pałac Saski zajęli Niemcy. W dniach 27-29 grudnia 1944 r., po upadku powstania warszawskiego, żołnierze niemieccy wysadzili w powietrze gmach pałacu. Zachował się tylko fragment arkad z Grobem Nieznanego Żołnierza.

Po wojnie odbudowano go i ponownie odsłonięto w

1946 r. 8 maja 1946 r. do grobu włożono urny z ziemią z 24 pól bitew.

Przy Grobie Nieznanego Żołnierza płonie wieczny znicz. Służbę pełni warta honorowa z Batalionu Reprezentacyjnego Wojska Polskiego, a w święta państwowe odbywają się uroczyste zmiany wart oraz składanie wieńców przez przedstawicieli najwyższych władz państwa.

Warta honorowa jest pełniona całodobowo i całorocznie, w mundurach wyjściowych. Na posterunku stoi dwóch żołnierzy przez jedną godzinę, potem następuje zmiana i jedna godzina odpoczynku.

W centrum pomnika jest umieszczona płyta z szarego kamienia z napisem: „Tu leży żołnierz polski poległy za Ojczyznę”. Na stalowej płycie wewnątrz napisano: „Dnia

2 XI 1925 roku zostały złożone w tem miejscu zwłoki nieznanego żołnierza polskiego przeniesione z wybranego losem pobojuwiska lwowskiego”, a na trumnie: „Trumna ta zawiera zwłoki Nieznanego Żołnierza polskiego wzięte z mogiły lwowskiej dnia 29 X 1925 roku”.

Na płycie znajduje się znicz w postaci dwóch aniołów, na sklepieniu – fresk z wieńcem laurowym. Po obu stronach płyty, pod sklepieniem arkad, zawieszono są dwa metalowe lampiony.

Na rycinie przedstawiono trzy arkady dawnego Pałacu Saskiego. Na dwóch środkowych filarach widnieją miecze ujęte w stylizowane skrzydła husarskie. Filary u góry wieńczy balustrada.

Pomnik Lotnika w Warszawie

W 1922 r. generał Gustaw Macewicz z Ministerstwa Spraw Wojskowych stworzył Komitet Organizacyjny Budowy Pomnika ku czci Poległych Lotników. Protektorat honorowy objął Prezydent Rzeczypospolitej Stanisław Wojciechowski. Ustalono, że pomnik ma nie tylko oddawać cześć poległym w obronie kraju pilotom, ale być bardziej uniwersalnym symbolem lotnictwa i jego znaczenia oraz wyrażać współczesne dążenie do rozwoju sił powietrznych w Polsce. Miał upamiętniać narodowych bohaterów i wyrażać współczesne idee polityczne.

Monument ustawiony na placu Unii Lubelskiej odsłonięto 11 listopada 1932 r. podczas obchodów Święta

Niepodległości, a także po raz pierwszy obchodzonego Święta Lotniczego.

Pomnik był jednym z pierwszych w Europie poświęconych lotnictwu. Lotnictwo miało wówczas stosunkowo niedługą historię, dopiero wraz z pierwszą wojną światową wpięło się w historię wojskowości. Pomnik Lotnika posiadał jednak nie tylko patriotyczny wymiar, lecz był czytelnym znakiem postępu technicznego i naukowego. W Polsce pierwszy samolot skonstruowano w 1910 r. Centralne Warsztaty Lotnicze powstały na Polach Mokotowskich, gdzie od kilku lat działała szkoła lotnicza Aviata. Wkrótce zaczęły stamtąd startować pierwsze samoloty pasażerskie prywatnej spółki „Aeroloyd”. Przede wszystkim jednak

rozpoczęła się moda na lotnictwo. Sport ten uprawiano w latach dwudziestych i trzydziestych w aeroklubach zakładanych w całym kraju. Do popularności awiatyki przyczynili się także sławni polscy piloci, m.in. Franciszek Żwirko, który we współpracy z konstruktorem Stanisławem Wigurą zdobył pierwszą nagrodę w międzynarodowych zawodach lotnictwa „Challenge” w Berlinie w 1932 r.

W 1944 r. został zniszczony przez Niemców po upadku powstania warszawskiego. Na podstawie zachowanych materiałów został jednak wiernie zrekonstruowany i odsłonięty 9 września 1967 r. u wylotu reprezentacyjnej alei prowadzącej od lotniska Warszawa-Okęcie.

To brązowy, 6-metrowy odlew o wadze 5 ton.

Przedstawia postać pilota umieszczoną na 9-metrowym, smukłym cokole. Pilot stoi w klasycznej, harmonijnej pozie kontrapostu (postać stoi na jednej nodze, lekko podpierając się drugą) i wspiera się o znajdujące się za jego plecami śmigło samolotu. Na frontowej ścianie cokołu z jasnoszarego granitu śląskiego znajduje się wyrzeźbiona szachownica lotnicza.

Zamek Królewski w Warszawie

Jesteśmy dumni z naszego Zamku. Gościmy tam nie raz. Nie przypadkiem prezentujemy jego fasadę w formie uwypuklonej. Jest symbolem polskiej niepodległości. Właśnie dlatego kiedy Fundacja Szansa dla Niewidomych celebrowała uroczystości

30-lecia swojego istnienia, zorganizowaliśmy to w jego murach. W sali bankietowej czuliśmy się jak w środku polskiej historii – 30 lat Fundacji i ponad 1000 lat obecności na mapie świata, jeśli nie politycznej, to kulturowej. Podczas tych uroczystości wybitny pianista Marcin Kozak zagrał utwory Fryderyka Chopina. Jego muzyka wzmacniała nasze emocje – jesteśmy, działamy, pracujemy i budujemy nową Polskę. Nie ma jej bez historii, muzyki dawnej i współczesnej, bez Chopina granego w tych wspaniałych murach. Następnie wystąpił niewidomy pianista jazzowy Patryk Matwiejczuk. I w ten sposób dokonało się nasze 30 lat – pomieszały się urocze i romantyczne dźwięki Chopina z nowoczesnym

brzmieniem polskiego free jazzu. Na koniec, by dopełnić atmosferę radości, wystąpił Kamil Czeszel, niepełnosprawny wokalista, i zaśpiewał „Jednego serca” Czesława Niemena. Wielkie rzeczy działały się w Zamku, dobrze, że możemy być tam i my.

W końcu XIII w., za panowania księcia mazowieckiego Bolesława II, na cyplu lewobrzeżnej skarpy wiślanej powstał gród kasztelański Warszowa. Po jego śmierci władzę w dzielnicy warszawskiej objął jego syn, Trojden I, który rozpoczął budowę murowanych umocnień wokół miasta i grodu. Po roku 1341 władzę w księstwie warszawskim objął Siemowit III Starszy, za panowania którego podjęto inicjatywę przebudowy drewnianego założenia

w murowany zamek. Najpierw, około 1350 r. na wiślanej skarpie powstała Wieża Wielka – dzisiaj zwana Grodzką. Ceglana wieża była potężną, czterokondygnacyjną budowlą wzmocnioną skarpami. Stanowiła część murów otaczających gród książęcy i miasto Warszawę. Była zbudowana na planie kwadratu o boku 12,5 m i posadowiona na kamiennym fundamencie. W XIV w. do Wieży Wielkiej od strony północnej dobudowano tzw. Dom Wielki – jedno-traktowy, trzykondygnacyjny pałac o wymiarach 47,5 na 17,5 m, mieszczący między innymi izbę sądową, komnaty mieszkalne i skarbiec. W końcu XV w. dobudowano do niego Dom Mniejszy, w którym urządzono komnaty i sypialnię książęcą. W XVI w. Zygmunt Stary odnowił Dom

Wielki z przeznaczeniem na siedzibę władcy. W roku 1568 król Zygmunt II August wraz z całym dworem zamieszkał w Warszawie. Zamek przebudowano na rezydencję królewską i siedzibę urzędów centralnych w trójskrzydłową formę łączącą cechy stylistyczne gotyku i renesansu.

W XVI i XVII w., za czasów Zygmunta III Wazy zamek był rozbudowywany i uzyskał kształt zamkniętego pięcioboku z wewnętrznym dziedzińcem od frontu poprzedzonym skrzydłem z wieżą zegarową i przejazdem bramnym. Parter budynku przeznaczono na Izbę Poselską, a piętro na siedzibę Senatu. Od tego czasu na warszawskim Zamku miały miejsce najważniejsze wydarzenia, takie jak sejmy, audiencje posłów oraz wielkie uroczystości dworskie. Było

to też centrum życia kulturalnego.

W połowie XVII w. został zniszczony podczas wojen ze Szwecją. Król Stanisław August Poniatowski przebudował go, tworząc reprezentacyjne Apartamenty: Wielki i Królewski.

17 września 1939 r. Zamek został zbombardowany. Muzealnicy i konserwatorzy uratowali część dzieł sztuki i elementy wystroju wnętrza. W czasie powstania warszawskiego we wrześniu 1944 saperzy niemieccy wysadzili mury zamku. Władze komunistyczne decyzję o odbudowie zamku podjęły dopiero w 1971 r. Fundusze na ten cel do 1980 r. zawdzięczano wyłącznie ofiarności społecznej. Odbudowę rozpoczęto we wrześniu 1971 r. W 1977 r. przekazano do

eksploatacji pierwsze wnętrza. W sierpniu 1984 r. udostępniono zwiedzającym wszystkie zrekonstruowane wnętrza.

Przez wieki Zamek Królewski w Warszawie był najważniejszą królewską rezydencją, ale stał się także obiektem ważnym w dziejach polskiej kultury. Tu Sejm Czteroletni uchwalił pierwszą w Europie, a drugą na świecie konstytucję, kładącą podwaliny pod kształt nowoczesnego państwa. Obecnie w Zamku Królewskim mieści się muzeum będące Pomnikiem Historii i Kultury Narodu Polskiego. Wnętrza udostępnione do zwiedzania zostały starannie odrestaurowane. Odbywają się tutaj ważne uroczystości państwowe.

Na rycinie przedstawiony jest trzykondygnacyjny zamek

z wieżą zegarową zwieńczoną kopułą – pośrodku i dwiema małymi wieżyczkami w narożnikach. Jest to widok od strony Placu Zamkowego.

Pomnik – Mauzoleum poległych w bitwie pod Ostrołęką 1831 r.

Bitwa pod Ostrołęką rozegrała się 26 maja 1831 r. Była to druga co do wielkości bitwa powstania listopadowego wojsk polskich, dowodzonych przez naczelnego wodza generała Jana Skrzyneckiego, z armią rosyjską feldmarszałka Iwana Dybicza. Była ona zakończeniem „wyprawy na gwardię” – wiosennej operacji polskiej.

Rankiem 26 maja, w czasie trwającej przeprawy wojsk polskich przez Narew, Polaków niespodziewanie

zaatakowały nadchodzące oddziały Dybicza. Po żaźranych walkach wojska rosyjskie zajęły Ostrołękę, której broniła brygada generała Ludwika Bogusławskiego – słynni „Czwartacy. Po utracie miasta oraz dwóch mostów brygada wycofała się na drugi brzeg Narwi. Bagnisty teren był zdecydowanie niekorzystny dla sił polskich, jednak Polacy bronili się dzielnie, mimo że Rosjanie byli liczniejsi i dysponowali lepszym sprzętem. Efektownym epizodem bitwy była szarża baterii lekkokonnej podpułkownika Józefa Bema, umożliwiająca oddziałom powstańczym wycofanie się w stronę Warszawy.

Straty strony polskiej były znaczące – zginęło ponad tysiąc żołnierzy, a kolejne cztery tysiące doznało obrażeń lub znalazło się w

niewoli. W wyniku starć zginęło bądź zostało rannych ponad pięć tysięcy Rosjan. Błędna ocena rozmiarów zwycięstwa w połączeniu ze znacznymi stratami sprawiły, że Rosjanie nie wykorzystali operacyjnie swego powodzenia. Bitwa pod Ostrołęką była punktem zwrotnym w całej wojnie polsko-rosyjskiej 1831 r.

Mauzoleum znajduje się na placu otoczonym fosą, gdzie w czasie bitwy stały baterie gen. Józefa Bema i w czasie powstania listopadowego toczyły się najbardziej krwawe walki.

Pomnik-mauzoleum miał być zbudowany w 100. rocznicę bitwy pod Ostrołęką, ale przez zawirowania dziejowe otwarty został dla zwiedzających dopiero w 2012 r.

Mauzoleum reprezentuje nurt konstruktywizmu. Zostało wkomponowane w założenie o historycznej funkcji militarnej. Głównym jego elementem jest kubiczna bryła kaplicy. Do wejścia wiodą reprezentacyjne schody. Do części parterowej prowadzi wejście wsparte na masywnych słupach. Nad głównym i tylnym wejściem są duże krzyże. W górnym pomieszczeniu znajduje się kaplica ze ścianami z surowego betonu i prosty sarkofag z prochami poległych powstańców ozdobiony wizerunkiem orła w koronie. W dolnej kondygnacji, pierwotnej krypcie grobowej urządzono przestrzeń ekspozycyjno-edukacyjną. Znajduje się tam wystawa multimedialna dotycząca bitwy pod Ostrołęką, historii carskiej fortyfikacji oraz okoliczności

powstania samego pomnika, a także kolekcja – armia miniaturowego wojska, składająca się z ponad 1200 ręcznie malowanych ołowianych żołnierzyków. Turystom udostępniono dach budynku. Z założonego na nim tarasu można oglądać fort, pole bitwy oraz panoramę miasta.

Na rycinie jest przedstawiona bryła monumentalnej kaplicy z białego betonu. Nad centralnie umieszczonym wejściem jest widoczny duży krzyż. Po obu stronach wejścia stoją rzeźby: rycerz w zbroi i żołnierz.

Pomnik Bitwy pod Mławą

Monument stoi przy drodze w stronę Gdańska, tuż za Mławą, w Uniszkach Zawadzkich.

Pomnik Polskiego Piechu-
ra – Obrońcom Mławy, został
odsłonięty 18 maja 1985 r.
Postawiono go w pobliżu uło-
kowanego w bunkrze Mauzoleum
Żołnierzy Września.

Upamiętnia bitwę pod Mławą,
która rozegrała się pomiędzy
1 i 3 września 1939 r.

Bitwa pod Mławą została
uznana za jedną z pierwszych
bitew wojny obronnej Polski
i podczas II wojny świato-
wej. Walczyły ze sobą: pol-
ska Armia Modlin, dowodzona
przez gen. Emila Krukowi-
cza-Przedrzymirskiego oraz
niemiecka 3 Armia pod do-
wództwem gen. Georga von
Küchlera. Podczas bitwy
Armia Modlin dysponowała
8 i 20 Dywizją Piechoty,
Nowogródzką i Mazowiecką
Dywizją Kawalerii oraz od-
działami Obrony Narodowej.
20 Dywizja Piechoty

dowodzona przez płk. dypl. Wilhelma Lawicza-Liszkę, została zmobilizowana w trybie alarmowym i skierowana w rejon Mławy dla osłony Warszawy z kierunku Prus Wschodnich.

Niemcy, zaskoczeni celnym i silnym ogniem polskiej artylerii oraz broni maszynowej rzucili do walki 50 czołgów, które zawróciły po zniszczeniu sześciu z nich. 2 września 1 Korpus niemiecki przy wsparciu lotnictwa ponowił bezskuteczne natarcia na polskie umocnienia. Po południu Korpus Wordig opanował kluczowe punkty polskiej obrony. Dowództwo Armii Modlin nakazało zorganizować obronę wschodniego skrzydła. Tutaj w nocy została przesunięta Dywizja Pancerna Kempf, dzięki czemu Niemcy osiągnęli dużą przewagę.

3 września Polacy nadal stawiali zaciekły opór niemieckim atakom. Polski 21 pułk piechoty ruszył do natarcia na Przasnysz, a 13 i 32 pułki piechoty natarły na skrzydło oddziałów niemieckich, atakujących 79 pułk piechoty pod Mławą.

21 pułk piechoty pułkownika Stanisława Sosabowskiego natrafił na niemiecką 2 Dywizję Pancerną, z którą stoczył zacięte walki. Niestety z powodu braku wsparcia artylerii, natarcie załamało się.

4 września – wobec niemożliwości utrzymania oskrzydlnych od wschodu pozycji, dowództwo polskie zdecydowało się na odwrót 20 Dywizji Piechoty w kierunku Modlina i Warszawy. 20 i 8 Dywizja Piechoty wycofywały się

w otwartym terenie, gdzie były atakowane przez niemieckie lotnictwo ponosząc ciężkie straty w ludziach i sprzęcie.

Waleczność żołnierzy przeszła do historii. Niemieccy oficerowie pisali w swoich publikacjach o Festung Mława – Twierdzy Mława – która wciąż się broni. 20 Dywizję Piechoty określali mianem Żelaznej Dywizji.

Na polu bitwy walczyło ok. 3200 polskich żołnierzy – 1200 z nich poległo, 1500 zostało rannych. Niemcy zwycięstwo w tej bitwie okupili stratą 1800 zabitych żołnierzy, 72 zniszczonych czołgów oraz blisko 3000 rannych.

Rycina przedstawia podrywającego się do ataku piechura z bagnetem w dłoni. Jest pochylony, rękę z bronią opiera na lekko wystającym kamieniu. Na ogromnej,

prostokątnej podstawie lekko zwężającej się ku górze, po prawej ręce żołnierza znajduje się drukowany, duży napis: „OBROŃCOM MŁAWY”.

Z przodu zamontowana jest tablica z napisem: „BOHATERSKIM ŻOŁNIERZOM ARMII MODLIN 1 WRZEŚNIA 1939 r.”.

Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku

Józef Piłsudski był działaczem niepodległościowym, żołnierzem, wodzem, politykiem, wybitnym mężem stanu – jednym z ojców polskiej niepodległości.

Urodził się 5 grudnia 1867 r. w Zułowie (na dzisiejszej Litwie). Po maturze rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie w Charkowie. W marcu 1887 r.

został aresztowany pod zarzutem udziału w zamachu na cara Aleksandra III Romanowa i zesłany na Syberię, gdzie przebywał 5 lat. Po powrocie został działaczem Polskiej Partii Socjalistycznej i współzałożycielem jej odłamu – PPS – Frakcji Rewolucyjnej. Redagował nielegalne pismo „Robotnik”. Z inicjatywy Piłsudskiego w czerwcu 1908 r. we Lwowie powstał konspiracyjny Związek Walki Czynnej, kierowany przez Kazimierza Sosnkowskiego. 22 sierpnia 1914 r. Józef Piłsudski podpisał pismo-rozkaz o powstaniu Naczelnego Komitetu Narodowego i Legionów, i dowodził ich Pierwszą Brygadą.

W latach 1914-1917 r. był głównym Komendantem Polskiej Organizacji

Wojskowej. W 1917 r. został szefem Departamentu Wojskowego Tymczasowej Rady Stanu. Następnie został aresztowany i osadzony w niemieckiej twierdzy w Magdeburgu, co wzmocniło jego renomę jako bojownika o niepodległość Polski.

Po uwolnieniu na początku listopada 1918 r. przyjął stanowisko Naczelnika Państwa. Podczas wojny polsko-bolszewickiej był zwierzchnikiem sił zbrojnych.

19 marca 1920 r., w dniu swoich imienin, przyjął i zatwierdził stopień Pierwszego Marszałka Polski.

16 sierpnia 1920 r. wyprorowadził decydujący manewr oskrzydający znad Wieprza, który przesądził o zwycięstwie wojska polskiego w bitwie warszawskiej.

Po uchwaleniu konstytucji marcowej, która znacząco ograniczała rolę głowy państwa, zrezygnował z ubiegania się o urząd prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Po zamachu na pierwszego prezydenta Polski Gabriela Narutowicza w grudniu 1922 r. Piłsudski wycofał się z czynnej polityki. Zrzekł się wszelkich funkcji państwowych i zamieszkał w dworku w Sulejówku, gdzie zajął się przede wszystkim twórczością pisarską.

Pogarszająca się sytuacja polityczna i gospodarcza kraju i seria kryzysów gabinetowych w latach 1925-1926 doprowadziła do przewrotu majowego (12-15 maja 1926 r.) dokonanego przez Marszałka Józefa Piłsudskiego. Utworzyli go dawni legioniści i członkowie POW

(peowiacy), działający przed 1926 r. w stowarzyszeniach kombatanckich i paramilitarnych oraz partiach socjalistycznych i ludowych. W czasie tego zamachu stanu Piłsudski głosił hasła uzdrowienia stosunków w państwie. Uzależnił od siebie parlament i prezydenta, na którego wyznaczył profesora chemii, Ignacego Mościckiego. Pełnię władzy przejął w 1930 r. na skutek zmanipulowanych i częściowo sfałszowanych wyborów parlamentarnych nazywanych „wyborami brzeskimi”. Marszałek Józef Piłsudski zmarł 12 maja 1935 r. w niespełna trzy tygodnie po uchwaleniu nowej konstytucji, mającej ugruntować jego pozycję polityczną.

W sierpniu 2020 r., w przededniu 100. rocznicy Bitwy Warszawskiej otwarto

kompleks muzealno-edukacyjny Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku. Składa się z części historycznej oraz budynku muzealno-edukacyjnego.

Pierwszym domem Piłsudskich był Drewniak, zakupiony w 1921 r. wraz z sąsiednią działką o nazwie Willa Milusin, który nie nadawał się do całorocznego zamieszkania. Oficerowie i żołnierze Wojska Polskiego ufundowali swojemu wodzowi dom. Niewielką willę Milusin zaprojektował architekt Kazimierz Skórewicz w modnym w okresie międzywojennym stylu dworkowym. Tradycyjny polski dom dworkowy to regularna bryła wybudowana na planie prostokąta, o symetrycznej elewacji, z szerokim frontem, centralnie usytuowanym wejściem i gankiem wspartym na kolumnach. Charakterystyczna

bryła dworu polskiego na początku XX w. stała się ucieleśnieniem stylu narodowego i miała symboliczny wymiar dla odradzającego się państwa po latach zaborów.

Józef Piłsudski z rodziną mieszkał w Milusinie do czasu, gdy po przewrocie majowym przeprowadził się do Pałacu Belwederskiego w Warszawie.

Dworek nie zmienił się od czasu budowy w 1923 r. Taki sam pozostał układ przestrzenny domu, cała stolarka okienna i drzwiowa, łącznie z okuciami i oszkleniem. Zachowały się oryginalne parkiety i podłogi, skromna dekoracja architektoniczna wewnątrz, kominki, a nawet porcelanowe wyłączniki elektryczne. W dworku znajduje się część pierwotnego wyposażenia – meble, obrazy i przedmioty dekoracyjne,

a także meble z innych mieszkań córek Józefa Piłsudskiego. Taka autentyczność jest czymś wyjątkowym w polskiej zabytkowej architekturze dworskiej.

Na rycinie przedstawiony jest Dworek Milusin – murywany, parterowy budynek, wzniesiony na planie prostokąta, zwieńczony czterospadowym dachem. Wejście główne poprzedzone jest kolumnowym gankiem z trójkątnym naczółkiem z okrągłym oknem. Elewacje są otynkowane i pomalowane na biało, okna i drzwi są prostokątne.

Źródła:

Wikipedia

[https://www.polska.travel/
pl/poznaj-atrakcje-i-zabytki](https://www.polska.travel/pl/poznaj-atrakcje-i-zabytki)

[https://podroztrwa.pl/stare-
miasto-warszawa/](https://podroztrwa.pl/stare-miasto-warszawa/)

[https://warszawa.fandom.com/
wiki/RynekStaregoMiasta](https://warszawa.fandom.com/wiki/RynekStaregoMiasta)

[https://videoturysta.eu/pl/
warszawa](https://videoturysta.eu/pl/warszawa)

[https://mazowsze.szlaki.pttk.
pl/915-pttk-mazowsze](https://mazowsze.szlaki.pttk.pl/915-pttk-mazowsze)

<https://historiaposzukaj.pl/>

<https://histmag.org/>

<https://culture.pl/>

<https://sztetl.org.pl/>

<https://dzieje.pl/>

[http://monuments-
remembrance.eu](http://monuments-remembrance.eu)

<https://historia.wprost.pl/>

<https://um.warszawa.pl/>

<https://muzhp.pl/>

<https://zabytek.pl/>

<https://www.krajoznawcy.info/>

<https://mlawa.pl/>

<https://dzieje.pl/>

Spis treści

Krótkie wprowadzenie	1
Nieco więcej o historii	9
Stare Miasto	
w Warszawie	35
Pomnik Syrenki	
Warszawskiej	41
Arsenał Królewski	
w Warszawie	46
Pomnik Bohaterów	
Warszawy – Warszawska	
Nike	51
Pomnik Bohaterów	
Getta	55
Pomnik Małego	
Powstańca	63
Pomnik Powstania	
Warszawskiego	69
Pomnik Księcia Józefa	
Poniatowskiego	74
Znak Polski Walczącej	
na Kopcu Powstania	
Warszawskiego	81
Grób Nieznanego	
Żołnierza	85
	118

Pomnik Lotnika w Warszawie	90
Zamek Królewski w Warszawie	93
Pomnik – Mauzoleum poległych w bitwie pod Ostrołęką 1831 r.	100
Pomnik Bitwy pod Mławą	104
Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku	109

